

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-50>

УДК 338.43

Мельник Ю.В., Самосудов А.С.

Тернопільський національний економічний університет

РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ МОЛОЧНОЇ ГАЛУЗІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. Розкрито поняття експортного потенціалу як важливого елементу зовнішньоторговельної діяльності країни в умовах європейської інтеграції. Досліджено особливості експорту молочної продукції українських виробників на ринок Європейського Союзу, систематизовано основні вимоги та процедури, пов'язані з доступом на європейський ринок молокопродуктів. Здійснено оцінку експортного потенціалу молочної галузі України на ринку ЄС на основі карти експортного потенціалу. Обґрунтовано перспективи ринкової диверсифікації для молочної продукції, що вивозиться до Європейського Союзу. Виявлено основні загрози та ризики для українських виробників молокопродуктів на ринку ЄС у найближчому майбутньому. Запропоновано комплекс заходів для розвитку експортного потенціалу підприємств молочної галузі. Розкрито перспективи подальших досліджень у цій сфері.

Ключові слова: експортний потенціал, молочна галузь, європейська інтеграція, експорт, карта експортного потенціалу.

Melnyk Yuliya, Samosudov Andriy

Ternopil National Economic University

EXPORT POTENTIAL DEVELOPMENT OF THE DAIRY ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF THE EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE

Summary. The concept of export potential as an important element of the country's foreign trade activity in the conditions of European integration is revealed. Export potential has been defined as the potential and ability of a country or industry to export existing products and increase exports of new goods on foreign markets. The basic approaches to interpretation of the essence of export potential are considered. The peculiarities of export of dairy products of Ukrainian manufacturers to the European Union market are investigated, the main requirements and procedures related to access to the European dairy market are systematized. The export potential of the dairy industry of Ukraine in the EU market has been estimated based on the export potential map. Dairy products originating in Ukraine with the highest export potential in the EU market have been identified. Prospects for market diversification for dairy products exported to the European Union are substantiated using a trade map by International Trade Centre. It is found that the most promising for dairy products from Ukraine are the markets of Germany, Spain, Czech Republic, Slovakia and Bulgaria. The proposed indicators of export potential assessment allow to substantiate two main vectors for the development of export potential of dairy enterprises - expanding exports to existing European markets and exporting new products that will be in demand in the EU market. Major threats and risks for Ukrainian dairy manufacturers in the EU market in the nearest future are identified. The main threats include: the risk of global food shortages due to a shortage of workers and obstacles at the borders caused by a pandemic, a request from third countries for additional certification related to COVID-19, downward trend in EU wholesale markets, lower prices for low-fat milk powder, partial loss of access to the UK market through Brexit. The complex of measures for development of export potential of dairy enterprises is offered. Among them are improvement of the quality of dairy products through the introduction of modern production technologies, large-scale modernization of dairy enterprises, reliable supply chain of ecological raw materials of high quality, diversification of the commodity structure of dairy products towards increasing the share of the most promising products, manufacturing of new innovative products, hedging of price risks in the domestic and European markets.

Keywords: export potential, dairy industry, European integration, export, export potential map.

Постановка проблеми. Євроінтеграційний вектор розвитку економіки України став стратегічним вибором нашого суспільства ще з часів проголошення незалежності. Актуальність європейського напрямку для усіх сфер діяльності поглибилася після набуття чинності у 2017 р. Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Водночас, із зменшенням тарифних бар'єрів для імпорту в країні Європи все більшого значення набуває дотримання нетарифних вимог. З появою нових можливостей для експортної діяльності на європейському ринку зростає необхідність розвитку експортного потенціалу вітчизняних виробників, що актуалізує проблему дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем розвитку експортного по-

тенціалу молочної галузі в умовах європейської інтеграції України базується на наукових результатах останніх публікацій з питань євроінтеграції, міжнародної конкурентоспроможності, управління експортним потенціалом та зовнішньоекономічної діяльності загалом. Зокрема, заслуговують на увагу наукові праці Т. Мельник [1], Г. Федосеєвої [2], О. Попко [3], Л. Піддубної, О. Шестакової [4] та інших науковців. Цінними з точки зору предмету дослідження є й останні науково-практичні публікації фахівців Міжнародного торговельного центру стосовно інструментарію оцінки експортного потенціалу [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Світовий ринок молочної продукції динамічно розвивається, водночас, Україна проходить нові етапи євроінтеграційних

процесів, у зв'язку з чим бракує ґрунтовних досліджень окресленої проблеми із врахуванням специфіки молочної галузі. Нові фактори зовнішнього середовища, такі наприклад, як зміна влади та нормативно-правового поля в Україні, Brexit та пандемія COVID-19, вносять корективи у перспективи розвитку експортного потенціалу молокопереробних підприємств на європейському ринку.

Мета статті – теоретичне обґрунтування та оцінка перспектив розвитку експортного потенціалу вітчизняних підприємств молочної галузі на ринку ЄС в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. В умовах таких процесів світогосподарського розвитку, як інтернаціоналізація, глобалізація та євроінтеграція, експортний потенціал підприємства стає ключовою характеристикою міжнародної конкурентоспроможності та економічної потужності будь-якого суб'єкта господарювання, галузі та країни загалом. В контексті нашого дослідження важливою є точка зору Т. Мельник, яка стверджує, що «експорт можна розглядати як важливий фактор впливу на інтеграцію національного господарства до світового ринку та на економічне зростання, і в цьому випадку він набуває рис потенціалу» [1].

У науковій літературі існує кілька підходів до трактування сутності експортного потенціалу. Серед них – компаративний, ресурсний, системно-структурний, функціональний та результативний підходи [6; 7]. Деякі з них, зокрема, ресурсний, недосконалі, оскільки не враховують необхідність адаптації підприємств до мінливого міжнародного бізнес-середовища. Найбільш відповідним для цілей нашого дослідження вважаємо результативний підхід, що розглядає експортний потенціал підприємства як механізм досягнення конкретної цілі – максимального обсягу товарів, що можуть бути реалізовані на ринках ЄС (євроінтеграційна спрямованість експортного потенціалу).

Молочна продукція з України отримала доступ до ринку Європейського Союзу 11 січня 2016 р. Якщо у 2016 р. дозвіл на експорт в ЄС мали лише 10 підприємств молочної галузі, то у 2020 р. їх кількість зросла до 25 [8]. За даними Державної служби статистики України, зросли й обсяги експорту на європейський ринок: зі 116,2 млн. дол. США у 2018 р. до 117,6 млн. дол. США у 2019 р. [9].

Відповідно до умов поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) між Україною та ЄС ставку ввізного мита для окремих молочних товарів походженням з України було знижено до 0%, водночас, посилено нетарифні вимоги, яких потрібно дотримуватися українським виробникам. Стосовно решти молочних продуктів застосовують безмитні тарифні квоти, найбільші з яких діють для молока, вершків, згущеного молока та йогурту (9600 т у 2020 р.), сухого молока (4300 т) та вершкового масла (2700 т).

Експорт молочної продукції на ринок ЄС пов'язаний з необхідністю дотримання низки вимог та процедур: 1) підтвердження походження товару з України та отримання сертифікату EUR-1; 2) контроль забруднюючих речовин у харчових продуктах; 3) контроль залишків

пестицидів у продуктах рослинного походження; 4) контроль залишків ветеринарних препаратів; 5) контроль безпечності харчових продуктів тваринного походження (гігієнічні та мікробіологічні вимоги, походження із зареєстрованих виробничих потужностей, наявність сертифікату здоров'я, вимоги необхідної термічної обробки); 6) простежуваність (наявність повної інформації про весь ланцюг виробництва та руху продукції); 7) маркування молочних продуктів згідно з вимогами ЄС [8].

Для оцінки експортного потенціалу українських підприємств молочної галузі на ринку ЄС доцільно використати методику Міжнародного торговельного центру (International Trade Centre, ІТС) з побудови інтерактивної карти експортного потенціалу [5]. Дана методика враховує такі фактори, як попит на цільовому ринку, показники експорту, тарифні умови, двосторонні зв'язки між країною-експортером та цільовим ринком. Розроблений інструментарій опирається на розрахунок двох індикаторів – індикатора експортного потенціалу (export potential indicator, ЕРІ) для тих країн, які планують збільшувати обсяги експорту на наявних ринках, та індикатора товарної диверсифікації (product diversification indicator, РДІ) для визначення нових товарів, що матимуть сприятливі можливості на глобальному та регіональних ринках.

Індикатор експортного потенціалу, або експортна вартість товару k , що постачається країною i на ринок j (у дол. США), обчислюється на основі пропозиції (прогнозованої частки ринку), попиту (що базується на прогнозованому імпорту з поправкою на доступ до ринку) та рівня двосторонньої простоти торгівлі [10].

Побудована за даною методикою карта (рис. 1) свідчить про те, що найбільший експортний потенціал на європейському ринку серед товарів молочної галузі мають казеїн, масло, сир, сироватка та низькокалорійне сухе молоко. Це частково зумовлено зменшенням ставок ввізного мита ЄС для деяких продуктів походженням з України до 0% (сири всіх видів, молочна сироватка).

Деталізація за товарними позиціями молочної галузі наведена у табл. 1. Зокрема, експортний потенціал казеїну та ринку ЄС становить 23 млн. дол., масла – 15,4 млн. дол., сиру – 12,9 млн. дол., сироватки – 7 млн. дол., низькокалорійного сухого молока – 6,7 млн. дол.

Недоліком даної методики оцінки експортного потенціалу є те, що вона не враховує показники якості та конкурентоспроможності української молочної продукції порівняно з товарами європейських виробників. Саме недостатня якість та високий рівень конкуренції на ринку ЄС не дають змогу повністю реалізувати експортний потенціал за такими позиціями, як тверді та свіжі сири, згущене молоко та вершки, молочна сироватка.

Окрім розвитку експортного потенціалу за видами молочної продукції, важливо визначити, які з ринків Європейського Союзу є перспективними для збільшення обсягів експорту. Для цієї мети доцільно застосувати інший інструмент ІТС – торговельну карту у вигляді бульбашкової діаграми, побудованої на основі трьох змінних – частки країни-партнера в українському експор-

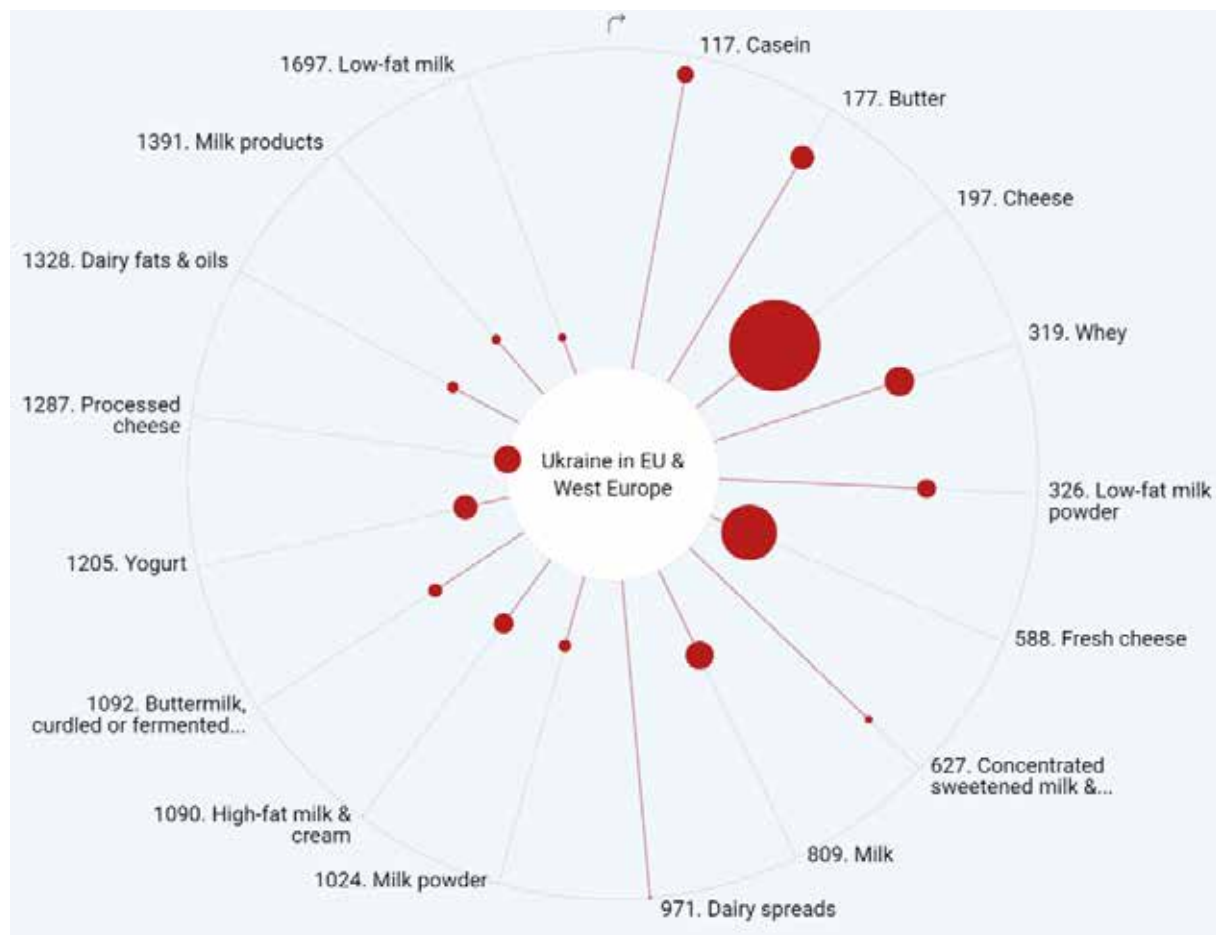

Рис. 1. Карта експортного потенціалу молочної галузі України на ринку ЄС, 2019 р.

Джерело: побудовано за даними [11]

Таблиця 1

Експортний потенціал молочної галузі України на ринку ЄС,
за видами продукції (2019 р.)

Код	Продукт	Експортний потенціал, млн. дол.	Обсяг українського експорту, млн. дол.	Загальний обсяг імпорту продукту в ЄС, млн. дол.
350110	Казеїн	23,0	37,3	380,9
040510	Вершкове масло	15,4	11,6	39000,0
040690	Сир	12,9	0,08	12200,0
040410	Молочна сироватка	7,0	0,165	1400,0
040210	Низькокалорійне сухе молоко та вершки	6,7	0,533	1400,0
040610	Свіжий сир	2,3	0,081	4400,0
040299	Концентроване згущене молоко та вершки	2,0	0,001	387,0
040120	Молоко	1,2	0,014	3500,0
040520	Молочні спреди	0,720	0,0	115,5
040221	Сухе молоко	0,630	0,578	374,5
0401XX	Жирне молоко та вершки	0,522	1,3	2000,0
040390	Маслянка, коагульоване молоко та кефір	0,520	0,004	1100,0
040310	Йогурт	0,388	0,139	1900,0
040630	Плавлений сир	0,304	0,001	1200,0
040590	Молочні жири та пасти	0,276	0,171	942,5
040490	Перероблені молочні продукти	0,227	0,001	395,8
040110	Низькокалорійне молоко	0,049	0,0	511,3

Джерело: складено авторами за даними [11]

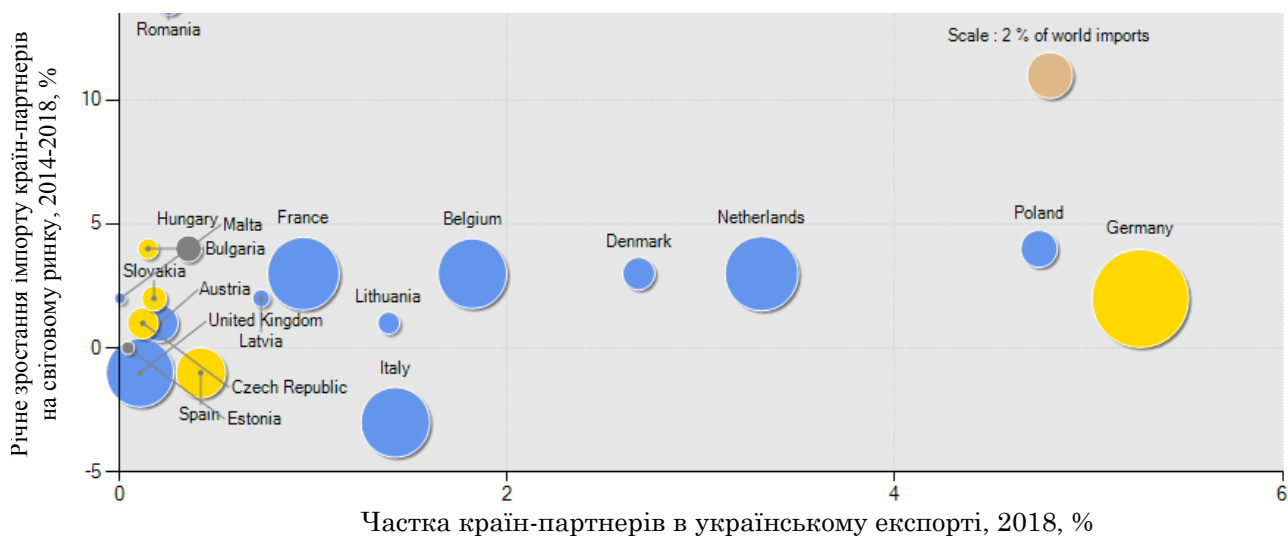

Рис. 2. Перспективи ринкової диверсифікації для молочної продукції, що експортується до ЄС з України

Джерело: побудовано авторами за [12]

ті, % (вісь x), річного зростання імпорту молочної продукції країною-партнером на світовому ринку, % (вісь y) та частки країни у світовому імпорті цієї продукції (розмір бульбашки) (рис. 2).

Якщо темпи зростання обсягів українського експорту до країни-партнера є нижчими від темпів зростання сукупного обсягу імпорту країни-партнера, то Україні варто диверсифікувати свій експорт на цьому ринку (бульбашки жовтого кольору на діаграмі) за інших сприятливих умов. З рис. 2 випливає, що найбільш перспективними для молокопродуктів з України, окрім наявних (Польща, Нідерланди, Данія), є ринки Німеччини (частка в українському експорті 5,27%), Іспанії (частка 0,42%), Чехії (0,12%), Словаччини (0,18%) та Болгарії (0,15%).

Розвиток експортного потенціалу українських виробників за описаними напрямками можливий лише за збереження сприятливих умов зовнішнього середовища. Однак в найближчому майбутньому для підприємств молочної галузі відкриваються не тільки можливості, але і серйозні загрози на ринку ЄС. Зокрема, головні загрози й ризики спричинені процесами, пов'язаними з Brexit, а також наслідками пандемії COVID-19:

- ризик глобального дефіциту продовольства у зв'язку з браком працівників та перешкодами на кордонах, зумовлених пандемією;
- ігнорування багатьма країнами експортних замовлень через загрозу дефіциту на внутрішньому ринку;
- вимога від третіх країн додаткової сертифікації, пов'язаної з COVID-19;
- спадна тенденція на гуртових ринках ЄС, зниження цін на сухе знежирене молоко;
- часткова втрата доступу на ринок Великої Британії через Brexit.

Водночас певні можливості для молочної продукції українських виробників на ринку ЄС пов'язані з тим, що епідемія коронавірусу може стимулювати продажі продуктів, які містять пробіотики (йогурт, кефір), для зміцнення імунітету, як підтвердив досвід Японії.

Враховуючи згадані вище вимоги до імпортованої молочної продукції та можливі загрози на ринку ЄС, необхідним для розвитку експортного потенціалу є комплекс заходів, що взаємодоповнюють один одного, зокрема:

- 1) підвищення якості молочної продукції шляхом впровадження сучасних технологій виробництва та контролю якості;
- 2) проведення масштабної модернізації молокопереробних підприємств;
- 3) забезпечення надійних каналів постачання якісної та екологічної сировини;
- 4) диверсифікація товарної структури молочної продукції в напрямку збільшення частки найбільш перспективних товарів відповідно до визначеного індикатора експортного потенціалу;
- 5) виробництво нової інноваційної продукції (наприклад, міжнародні компанії все більше зосереджують увагу на таких продуктах, як суха сироватка для дитячого харчування, казеїнати, ізоляти);
- 6) хеджування цінних ризиків на внутрішньому та європейському ринках.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, експортний потенціал можна розглядати як потенційну можливість і здатність країни чи підприємств певної галузі експортувати наявні та нарощувати експорт нових товарів. Запропоновані показники оцінки експортного потенціалу дають змогу обґрунтувати два основні вектори розвитку експортного потенціалу підприємств молочної галузі – розширення експорту на вже існуючих європейських ринках та експорт нових продуктів, що матимуть попит на ринку ЄС. Водночас, розвиток експортного потенціалу молочної галузі України за описаними напрямками можливий лише за умови збереження сприятливих умов зовнішнього середовища. Тому перспективними для подальших досліджень вважаємо вивчення впливу Brexit і кризи, спричиненої пандемією COVID-19 на експортний потенціал українських підприємств на ринку молочної продукції Європейського Союзу.

Список літератури:

1. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. № 1–2(8–9). С. 243.
2. Федосеева Г.С. Україна на світовому ринку молочної продукції: проблемні питання та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 6. Ч. 3. С. 110–112.
3. Попко О.В. Аналіз стану та перспектив розвитку експортного потенціалу молочної промисловості України. *Інноваційна економіка*. 2018. № 9-10 (70). С. 74–78.
4. Піддубна Л.І., Шестакова О.А. Експортний потенціал підприємства: сутність і системні імперативи формування і розвитку. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 37. С. 223–229.
5. Decreux Y., Spies J. Export potential assessments. A methodology to identify export opportunities for developing countries. URL: https://umbraco.exportpotential.intracen.org/media/1089/epa-methodology_141216.pdf (дата звернення: 28.03.2020).
6. Матвеев В., Ярмоленко І. Експортний потенціал підприємства: сутність і особливості формування. *Ефективна економіка*. 2015. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3739> (дата звернення: 29.03.2020).
7. Князь С., Байдала Н., Вільгуцька Р. Експортний потенціал підприємства в системі менеджменту природоохоронної діяльності. *Ефективна економіка*. 2013. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2222> (дата звернення: 29.03.2020).
8. Експорт молока та молочних продуктів до ЄС: перші кроки. URL: <http://eu-ua.org/eksport-yes/moloka-ta-molochnoi-produktsii> (дата звернення: 30.03.2020).
9. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 31.03.2020).
10. Measuring export potential. URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/resources/learning/glossary#ease-to-export> (дата звернення: 30.03.2020).
11. Export potential map. URL: <https://exportpotential.intracen.org/en/products/analyze?toMarker=r&market=4&fromMarker=i&exporter=804&whatMarker=k> (дата звернення: 30.03.2020).
12. ITC Trade Map. URL: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_Graph.aspx?nvpm=1%7c804%7c04%7c14719%7c04%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1 (дата звернення: 30.03.2020).

References:

1. Melnyk, T.M. (2008). Eksportnyy potentsial Ukrainy: metodologiya otsinky ta analiz [Export potential of Ukraine: methodology of assessment and analysis]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka* [International economic policy]. № 1–2 (8–9), p. 243.
2. Fedoseiva, H.S. (2016). Ukrayina na svitovomu rynku molochnoyi produktsiyi: problemni pytannya ta perspektyvy rozvytku [Ukraine at the global dairy market: issues and prospects for development]. *Naukovyy visnyk UZHNU* [Scientific bulletin of UZHNU]. № 6. P. 3, pp. 110–112.
3. Popko, O.V. (2018). Analiz stanu ta perspektyv rozvytku eksportnoho potentsialu molochnoyi promyslovosti [Analysis of state and prospects for development of dairy industry export potential in Ukraine]. *Innovatsiyna ekonomika* [Innovational economy]. № 9-10 (70), pp. 74–78.
4. Piddubna, L.I., & Shestakova, O.A. (2012). Eksportnyy potentsial pidpryemstva: sutnist i systemni imperatyvy formuvannya i rozvytku [Export potential of an enterprise: essence and system imperatives of forming and development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti* [Bulletin of transport and industrial economy] № 37, pp. 223–229.
5. Decreux, Y., & Spies, J. Export potential assessments. A methodology to identify export opportunities for developing countries. Available at: https://umbraco.exportpotential.intracen.org/media/1089/epa-methodology_141216.pdf (accessed 28 March 2020).
6. Matveiev, V., & Yarmolenko, I. (2015). Eksportnyy potential pidpryemstva: sutnist i osoblyvosti formuvannya [Export potential of an enterprise: essence and peculiarities of formation]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy]. № 1. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3739> (accessed 29 March 2020).
7. Kniaz, S., Baydala, N., & Vilhutska, R. (2013). Eksportnyy potentsial pidpryemstva v systemi menedzhmentu pryrodoohoronnoyi diyalnosti [Export potential of an enterprise in the system of environmental management]. *Efektivna ekonomika* [Effective economy]. № 8. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2222> (accessed 29 March 2020).
8. Export of milk and dairy products to the EU: first steps. Available at: <http://eu-ua.org/eksport-yes/moloka-ta-molochnoi-produktsii> (accessed 30 March 2020).
9. The State Service of Statistics of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 31 March 2020).
10. Measuring export potential. Available at: <https://exportpotential.intracen.org/en/resources/learning/glossary#ease-to-export> (accessed 30 March 2020).
11. Export potential map. Available at: <https://exportpotential.intracen.org/en/products/analyze?toMarker=r&market=4&fromMarker=i&exporter=804&whatMarker=k> (accessed 30 March 2020).
12. ITC Trade Map. Available at: https://www.trademap.org/Country_SelProductCountry_Graph.aspx?nvpm=1%7c804%7c04%7c14719%7c04%7c%7c%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1%7c2%7c1%7c1 (accessed 30 March 2020).